

Reforming the System of Teaching and Learning Arabic as a Second Language in Iran; An Attempt to Provide an Optimal Model

Vol. 16, No. 4, Tome 88
pp. 243-269
September & October
2025

Majid Demarcheli¹ , Seyyed Babak Farzaneh² & Marzieh Gholitabar³

Abstract

Teaching and learning Arabic is of particular importance from a religious and legal perspective in Iran. Therefore, it is essential to always maintain the status of this language both domestically and internationally. The aim of this study is to present a model for reforming the system of teaching and learning Arabic as a second language by identifying the obvious and hidden factors affecting it, as well as identifying the obstacles to this issue. The basis for collecting information was based on qualitative methods, and in particular, structured interviews with 10 professors of sociology of language. The analysis of the collected data was carried out using the qualitative content analysis method. The (AHP) model and (Expert Choice) software were also used to weight the research components. The results of this article show that the tendency to teach and learn Arabic as a second language is strongly influenced by basic factors such as social, psychological, and economic factors. The AHP coefficient was obtained for social indicators (0.403), psychological indicators (0.364) and economic indicators (0.234). The results also show that the obstacles and bottlenecks facing the process of teaching and learning a second language in Iran were identified and classified in order of importance in six areas: legal obstacles, political obstacles, structural obstacles, social obstacles, cultural obstacles and economic obstacles. These results provided the direction and direction of the optimal model of teaching and learning a second language, especially Arabic, by removing the obstacles and bottlenecks in order of priority and with a comprehensive view.

Keywords: Arabic language teaching; teaching and learning system; second language learning.

Received: April 10, 2022
Received in revised form: August 11, 2022
Accepted: August 25, 2022

¹ PhD student in Arabic Language and Literature, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Iran, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3698-9864>

² Corresponding author, Professor of Arabic Language and Literature, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Iran, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7628-982X>

³ Assistant Professor of Arabic Language and Literature, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Iran, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1082-4102>

1. Introduction

One of the most important ways of progress and sometimes the only way to keep up with the different aspects of life in the process of globalization is the element of education, which is used in different ways by different countries. The main tool of the element of education is language, which enables the transfer of complex mental concepts in the simplest and most complete form possible. In the meantime, learning a second language, which was considered a personal decision in the past, has become an inevitable part of education for most users with its entry into the educational system of many countries from the lower levels. The category of learning a second language has characteristics that make it distinct from the first language and in this regard, it causes its increasing importance. First, learning a second language is easily influenced by numerous social factors, dominant cultural ideas, geopolitical factors, and dominant attitudes towards language. Second, learning a second language improves the ability of individuals to focus on communication, because each language depicts the world in a different way. Third, learning a second language leads to the adoption of a new cultural perspective appropriate to that language by users, which contributes to globalization thinking. Finally, learning a second language enhances brain function and stimulates individual creativity, and thus various cognitive variables are formed in individuals as a result of language acquisition.

Research Questions:

The main questions of this research can be formulated as follows:

1. What are the obvious and hidden factors affecting the quality of second language teaching and learning, especially Arabic, in Iran?
2. What challenges and obstacles does the second language teaching and learning system in general and the Arabic language in particular face in Iran?
3. What model can be presented for the optimal performance of second language teaching and learning, especially Arabic, in Iran?

2. Literature Review

This article required a method that would go beyond the surface layers and address the underlying layers of the main research problem. For this purpose, the use of qualitative methods, and specifically in-depth interviews with informants in the relevant field, was put on the agenda. The analysis of the information obtained from the interviews was carried out through the method of directional qualitative content analysis. The method of determining the sample size and selecting the samples was carried out using theoretical saturation and snowball methods, respectively. The (AHP) model was used to evaluate and weight the components obtained from the interviews.

3. Methodology

The work process was as follows: First, based on the theoretical model of the research, 10 professors in the field of sociology of language were interviewed in order to identify the factors affecting the effectiveness or ineffectiveness of second language teaching and learning as well as the existing and future obstacles and bottlenecks in second language teaching and learning. Then, the text of the interviews conducted with the aforementioned individuals was converted into meaning units based on the qualitative content analysis method, and finally, sub-categories and final categories were obtained in both areas of study. Next, in order to prioritize and assess the effectiveness of the above components, the above professors were asked to rate them based on the AHP model. The scores obtained were entered into the Expert Choice software and the final weight of the components was obtained. Finally, based on the total results obtained, the final model was presented to improve the second language teaching and learning system, especially the Arabic language.

4. Results

The findings of this article in general showed that as long as the underlying and basic issues in various social, economic, and psychological domains remain strong, the process of teaching and learning a second language, especially Arabic, in the country will face numerous shortcomings, which requires avoiding superficiality and employing in-depth methods and critical analyses in addressing such issues. By using such insight, the present article distinguished itself from other research conducted in this field. The initial results of this article showed that the process of teaching and learning a second language, especially Arabic, in Iran is influenced by various social, economic, and psychological dimensions. In the social domain, parental education, family social class, individuals' political attitudes, language skills, parental expectations, peer influences, teacher's academic and personality characteristics, and individuals' age were identified as mediating variables. In the economic domain, components such as parents' employment status, income status, economic capability, unemployment, assets, language learning costs, the country's economic status, and the economic outlook on the second language were identified, and in the psychological domain, variables such as sense of competence, meaningfulness, freedom of action, self-confidence, self-esteem, sense of independence, personal talent, and intelligence were discovered and quantified. The above-mentioned items were raised in response to the first question of this study. The results of the findings in response to the second question show that the extracted barriers in relation to teaching and learning a second language, especially Arabic, in Iran were identified and classified in order of importance in six areas: legal barriers, political barriers, structural barriers, social barriers, cultural barriers, and economic barriers in Iran.

دوماهنامه بین‌المللی

د ۱۵، ش ۶ (پیاپی ۸۱)، مهر و آبان ۱۴۰۴، صص ۲۴۳-۲۶۹

مقاله پژوهشی

<https://lrr.modares.ac.ir/article-14-59997-fa.html>

اصلاح سیستم آموزش و یادگیری زبان عربی به‌عنوان زبان دوم در کشور ایران؛ تلاش برای ارائه یک الگوی بهینه

مجید دمرچلی^۱، سید بابک فرزانه^{۲*}، مرضیه قلی‌تبار^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عرب، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران.

۲. استاد زبان و ادبیات عرب، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران.

۳. استادیار زبان و ادبیات عرب، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۱

چکیده

آموزش و یادگیری زبان عربی از منظر دینی و قانونی در کشور ایران اهمیت خاصی دارد. از این رو ضروری است که همواره جایگاه این زبان چه در عرصه داخلی و چه در عرصه بین‌المللی حفظ شود. هدف این مقاله ارائه الگویی برای اصلاح سیستم آموزش و یادگیری زبان عربی به‌عنوان زبان دوم با تکیه بر شناسایی عوامل پیدا و پنهان تأثیرگذار بر آن و نیز شناخت موانع پیش‌روی این مسئله است. مبنای گردآوری اطلاعات بر روش‌های کیفی و به‌طور ویژه انجام مصاحبه‌های ساختمند با ۱۰ نفر از استادان جامعه‌شناسی زبان استوار بوده است. تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از فرایند روش تحلیل محتوای کیفی انجام یافته است. از مدل (AHP) و نرم‌افزار (Expert Choise) نیز جهت وزن‌بندی مؤلفه‌های پژوهش استفاده به عمل آمده است.

نتایج حاصل از این مقاله نشان می‌دهد که گرایش به آموزش و یادگیری زبان عربی به‌عنوان زبان دوم به شدت تحت تأثیر عوامل مبنایی همچون عوامل اجتماعی، روانی و اقتصادی قرار دارد. مقدار ضریب AHP برای شاخص‌های اجتماعی (۰.۴۰۳)، شاخص‌های روانی (۰.۳۶۴) و شاخص‌های اقتصادی (۰.۲۳۴) به‌دست آمد. نتایج همچنین نشان می‌دهد که موانع و تنگنای پیش‌روی فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم در کشور ایران به ترتیب اهمیت در شش حوزه موانع حقوقی، موانع سیاسی، موانع ساختاری، موانع اجتماعی، موانع فرهنگی و موانع اقتصادی شناسایی و طبقه‌بندی شدند. این نتایج سمت و سوی الگوی بهینه آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی را با رفع موانع و تنگناها به ترتیب اولویت با نگاهی همه‌جانبه، فراهم کرد.

واژه‌های کلیدی: آموزش زبان عربی، سیستم آموزش و یادگیری، زبان دوم، ایران.

۱. مقدمه

یکی از مهم‌ترین راه‌های پیشرفت و در برخی مواقع تنها روش همگام شدن با شئون مختلف زندگی در فرایند جهانی شدن، عنصر آموزش است که کشورهای مختلف آن را به طرق مختلف به کار می‌گیرند. ابزار عمده عنصر آموزش، زبان است که انتقال مفاهیم پیچیده ذهنی را به ساده‌ترین و کامل‌ترین شکل ممکن میسر می‌سازد. در این بین یادگیری زبان دوم که در گذشته تصمیمی شخصی به شمار می‌رفت، با ورود آن به سیستم آموزشی بسیاری از کشورها از مقاطع پایین، باعث شد که به بخش اجتناب‌ناپذیری از آموزش برای بیشتر کاربران تبدیل شود. مقوله یادگیری زبان دوم دارای ویژگی‌هایی است که آن را متمایز از زبان اول ساخته و از این حیث موجب اهمیت روزافزون آن می‌شود. نخست اینکه یادگیری زبان دوم به آسانی تحت تأثیر عوامل متعدد اجتماعی تصورات غالب فرهنگی، عوامل جغرافیایی - سیاسی و نگرش غالب نسبت به زبان قرار می‌گیرد. دوم اینکه یادگیری زبان دوم در افراد، توانایی تمرکز بر ارتباطات را ارتقا می‌بخشد، چراکه هر زبانی دنیا را به شکلی متفاوت تصور می‌کند. سوم اینکه یادگیری زبان دوم موجب اتخاذ دیدگاه فرهنگی جدید متناسب با آن زبان نزد کاربران شده و این امر به تفکرات جهانی شدن کمک می‌کند. درنهایت اینکه یادگیری زبان دوم عملکرد مغز را تقویت کرده و خلاقیت فرد را تحریک می‌کند و بدین ترتیب متغیرهای شناختی مختلفی به تأثیر از فراگیری زبان در افراد شکل می‌گیرد. بنابراین یادگیری زبان دوم را می‌توان یکی از فعالیت‌های آموزشی در نظر گرفت که توانایی‌های شناختی افراد را افزایش می‌دهد و بهبود می‌بخشد. نظریه‌ها و رویکردهای متعددی به پدیده آموزش و یادگیری توجه کرده و عوامل مختلفی را در آن دخیل داده‌اند. یکی از مهم‌ترین این عوامل، نگرش و انگیزه است که بیش از همه توسط گاردنر^۱ (1960) ارائه شده است. البته علاوه بر گاردنر بسیاری از صاحب‌نظرانی همچون لهن (2006)، کلمنت و همکاران (1994)، وارتون (2000)، یانگ (1999)، نولز (2001)، آرام و هرینگتون (2002)، کلپین (2006) و ریمر (2006) بر نقش نگرش و انگیزش در یادگیری و آموزش زبان دوم تأکید کرده و به نوع و میزان این انگیزش در زبان‌آموز اهمیت زیادی قائل هستند. از نظر گاردنر (1985)، نگرش تمایل نسبتاً پایدار به شخص، شیء یا رویدادی است که در احساس و رفتار افراد نمایان می‌شود. درمجموع باید عنوان کرد که نیاز به ارتباط کلامی با زبان برای بیان احساسات و نیازهای روحی و مادی و ارتباط و تبادل فرهنگی ازجمله مهم‌ترین عواملی است که ضرورت یادگیری، فراگیری و آموزش زبان‌های مختلف را

آشکار می‌سازد.

یادگیری و آموزش زبان عربی به‌عنوان زبان دوم به‌دلیل توصیه‌ی علمای دین به فراگیری آن و تأکید بر آموزش آن در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، از اهمیت خاصی در نظام آموزشی ایران برخوردار است. این زبان یکی از قدیم‌ترین زبان‌های زنده‌ی دنیاست که از سویی با فرهنگ و تمدن اسلامی پیوند ناگسستنی دارد و از سوی دیگر زبان رسمی بسیاری از کشورهای دنیا محسوب می‌شود. با این حال زبان عربی به‌عنوان زبان دوم به‌دلیل اهمیتی که دارد، همواره می‌بایست جایگاه خود را چه در عرصه‌ی داخلی و چه در عرصه‌ی خارجی حفظ کند. در همین راستا مقاله‌ی حاضر بر آن شد تا بخشی از خلأهای موجود در زمینه‌ی آموزش و یادگیری زبان عربی به‌صورت محتوایی و ریشه‌ای را پوشش دهد. بدین منظور کشف و استخراج عوامل پیدای و پنهان مؤثر بر کیفیت آموزش و یادگیری زبان دوم در مفهوم عام و زبان عربی در مفهوم خاص آن از یک سو و شناسایی موانع و چالش‌های پیش‌روی این موضوع از سوی دیگر و درنهایت ارائه‌ی الگوی صحیح در راستای عملکرد بهینه‌ی آموزش و یادگیری زبان دوم در ایران به‌عنوان هدف اصلی این مقاله مد نظر قرار گرفت. با این اهداف می‌توان گفت که این تحقیق در دسته‌ی تحقیقات اکتشافی بوده و از این لحاظ فرضیه‌محور نبوده و سؤال‌محور است. بنابراین مقاله‌ی حاضر در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر است:

- عوامل پیدای و پنهان تأثیرگذار بر کیفیت آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی در کشور ایران کدامند؟
- سیستم آموزش و یادگیری زبان دوم به‌طور عام و زبان عربی به‌طور خاص در کشور ایران با چه چالش‌ها و موانعی مواجه هستند؟
- چه الگویی در راستای عملکرد بهینه‌ی آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی در ایران می‌توان ارائه داد؟

پاسخ به پرسش‌های فوق با ماهیتی متفاوت باعث شد که محقق، رویکردی انتقادی در جهت کشف و احصای عوامل پیدای و پنهان مؤثر بر کیفیت سیستم آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی در کشور ایران را به‌کار گیرد. در واقع این مقاله نیازمند اتخاذ روشی بود که از لایه‌های سطحی عبور کرده و به لایه‌های زیرین مسئله‌ی اصلی پژوهش بپردازد. بدین منظور به‌کارگیری روش‌های کیفی و به‌طور خاص انجام مصاحبه‌های عمیق با مطلعان حوزه‌ی مربوط در دستور کار قرار گرفت. تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه‌های انجام‌یافته از طریق روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار انجام

یافت. شیوه تعیین حجم نمونه و انتخاب نمونه‌ها به ترتیب با روش‌های اشباع نظری و گلوله‌برفی انجام گرفت. جهت ارزیابی و وزن‌بندی مؤلفه‌های به‌دست آمده از مصاحبه‌ها، مدل (AHP) به‌کار گرفته شد. فرایند کار بدین ترتیب بوده است که ابتدا بر مبنای مدل نظری پژوهش از ۱۰ نفر از استادان حوزه جامعه‌شناسی زبان در راستای شناسایی «مؤلفه‌های مؤثر بر کارآمدی یا ناکارآمدی آموزش و یادگیری زبان دوم» و نیز «موانع و تنگناهای موجود و پیش روی آموزش و یادگیری زبان دوم» مصاحبه به عمل آمد. سپس متن مصاحبه‌های انجام‌یافته با نقرات گفته‌شده با تکیه بر شیوه تحلیل محتوای کیفی، به واحدهای معنی تبدیل شده و درنهایت مقوله‌های فرعی و نهایی در هر دو حوزه مورد مطالعه حاصل شدند. در ادامه جهت اولویت‌بندی و میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های فوق از استادان فوق خواسته شد تا بر مبنای مدل AHP آن‌ها را امتیازبندی کنند. نمره‌های به‌دست آمده در نرم‌افزار Expert Choise وارد شده و وزن نهایی مؤلفه‌ها حاصل شد. درنهایت بر اساس مجموع نتایج به‌دست آمده، الگوی نهایی برای بهبود سیستم آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی ارائه شد.

۲. پیشینه تحقیق

یکی از مهم‌ترین اسناد فرادست که بایستی به آن اتکا کرد، «قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» است. در اصل ۱۶ این قانون آمده است: «از آن‌جا که زبان قرآن و علوم و معارف اسلامی عربی است و ادبیات فارسی کاملاً با آن آمیخته است، این زبان باید پس از دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه در همه کلاس‌ها و در همه رشته‌ها تدریس شود». همچنین می‌توان به مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش در این خصوص استناد کرد که عمده‌تاً مربوط به ترویج و آموزش زبان عربی را به‌منظور آشنایی با قرآن و معارف اسلامی، احادیث، ادعیه، اذکار نماز و ... در بین عموم مردم است. در ماده (الف) - بند «۱۹» قانون برنامه پنجم توسعه نیز چنین آمده است: «خود ارائه برنامه جامع آموزش قرآن اعم از روان‌خوانی و فهم قرآن برنامه تلفیقی قرآن، معارف اسلامی و عربی با اهداف قرآنی». در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۹۰ چنین آمده است: «راهکار ۵-۱- ارائه آموزش زبان خارجی در چارچوب بخش انتخابی (نیمه تجویزی) برنامه درسی، با رعایت اصل تثبیت و تقویت هویت ایرانی و اسلامی» (معاونت پژوهش‌های اجتماعی - فرهنگی، ۱۳۹۹، صص ۳-۴). در جدول زیر مروری بر برخی پژوهش‌های انجام‌یافته در ارتباط با موضوع و مسئله این پژوهش انجام شده است.

جدول ۱. مروری بر برخی ادبیات تجربی مرتبط با پژوهش

Table 1. A review of some empirical literature related to research

محقق	عنوان	شرح و نتیجه
ترکشوند (۱۴۰۰)	بررسی سیاست‌های آموزش زبان عربی در جمهوری اسلامی ایران	روزمهری، عدم نوآوری، عدم نیازسنجی، پراکندگی و عدم انسجام، نداشتن ایده محوری بالادستی، تغییرات رادیکال در سیاست‌ها و ... ناشی از تدوین سیاست‌های آموزش زبان عربی در سطوح اجرایی و تصویب آن توسط معاونت‌های وزارت آموزش و پرورش به صورت جزیره‌ای
نظری و همکاران (۱۳۹۹)	بررسی انگیزش یادگیری زبان عربی دانشجویان دانشگاه شیراز بر مبنای سیستم خودهای انگیزشی زبان دوم	تأثیرات مثبت تلاش هدف در متغیرهای انگیزشی به یادگیری زبان عربی داشته و تأثیرات منفی نفوذ خانواده در آن
ایمان‌زاده و عبادی (۱۳۹۸)	تجربیات زیسته دبیران عربی از دلایل ناکارآمدی آموزش زبان عربی: مطالعه‌ای پدیدارشناختی	شناسایی ۵ مضمون اصلی ناکارآمدی زبان عربی موانع مرتبط با دانش آموزان، موانع مرتبط با معلمان، موانع مربوط به جامعه و فرهنگ، موانع مربوط به نظام آموزشی برنامه درسی و موانع مربوط به ارزشیابی آموزشی
تقی‌زاده (۱۳۹۸)	رویکرد میان‌رشته‌ای در حوزه یادگیری و آموزش زبان عربی	میان‌رشته‌ای بر وحدت علوم در حوزه‌های مختلف تأکید می‌ورزد و در حوزه یادگیری و آموزش زبان عربی، محدودیت‌ها و کاستی‌های روش تخصصی‌گرایی را برطرف می‌کند، و می‌تواند امکانات پژوهشی جدیدی برای حوزه‌های آموزشی فراهم آورد.
حکیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۴)	بررسی میزان کارآمدی آموزش زبان عربی عمومی مقطع متوسطه از نظر دبیران و دانش‌آموزان	آموزش زبان عربی عمومی از جنبه‌های مختلف از جمله میزان تطابق محتوای کتاب‌های عربی دبیرستان با معیارهای انتخاب محتوا در برنامه‌ریزی درسی پایین‌تر از حد مطلوب است.
الکندری (۲۰۰۱)	مشکلات تعلم اللغة العربية كلفة اجنبية لدى المتعلمين الاجانب بدولة السعودية	مشکلات یادگیری زبان مشکلات مربوط به شنیدار، گفتار و نوشتار و دستور زبان، مشکلات مربوط به معلم و شیوه تدریس و مشکلات مرتبط با دانش‌آموز است.
ولافی (۲۰۰۲)	تحديد الاسباب التي تؤدي الى صعوبات تعلم النحو لدى تلاميذ الصف الاول اعدادي	مشکلات یادگیری نحو مرتبط با معلم، شیوه تدریس و محتوای کتاب‌هاست.
معاونت پژوهش‌های در مدارس	چالش‌ها و راهکارهای زبان عربی	ضعف نیروی انسانی آموزش زبان عربی، روش سنتی آموزش زبان عربی، غلبه گرامر و قواعدمحوری در آموزش زبان عربی و ...

محقق	عنوان	شرح و نتیجه
اجتماعی فرهنگی (۱۳۹۹)		جزء و چالش‌ها؛ بازنگری در حوزه تربیت و یادگیری زبان عربی در برنامه درسی ملی با رویکرد تأکید بر نقش ارتباطی زبان عربی در متون درسی، بازنگری و اصلاح فرایند تربیت نیروی انسانی ویژه آموزش زبان عربی و ... جزو راهکارها.
اسماعیلی محمدی (۱۴۰۱)	و پدیدارشناسی چالش‌های شکل‌گیری محیط یادگیری مکالمه عربی از نگاه دانشجویان	چالش‌های محیط یادگیری زبان عربی، شامل مواردی مثل عدم استفاده از فعالیت‌های گروهی، اضطراب، عدم اجبار به تکلم عربی، ارائه فارسی بیشتر درس‌ها، عدم تکلم استادان به عربی در محیط گروه و فقدان تکالیف مناسب برای خارج از کلاس است.

بررسی پژوهش‌های مختلف انجام‌یافته در ارتباط با موضوع پژوهش نشان می‌دهد که بیشتر مطالعات بر عوامل ساختاری زبان توجه داشته و عوامل زمینه‌ای یا مبنایی مورد غفلت واقع شده است. بنابراین نقطه تمایز این مطالعه با پژوهش‌های انجام‌یافته در این است که نخست این مقاله با نگاهی انتقادی سعی در کشف ابعاد و زوایای پنهان دخیل در امر آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی دارد. دومین مورد این است که محقق شرایط مبنایی و زمینه‌ای را به‌صورت محتوایی در فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی مدنظر قرار داده است. البته در این زمینه باید اذعان کرد که پژوهش‌های انجام‌یافته، محقق را به نوعی به سمت عوامل بیرونی و مبنایی تأثیرگذار در فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم در مفهوم عام و زبان عربی در مفهوم خاص آن سوق داد که به نظر می‌رسد به‌عنوان حلقه مفقوده مطالعات انجام شده است. سومین نکته به ماهیت تعمیمی این مطالعه مربوط می‌شود که در واقع نتایج آن قابل تعمیم به فرایند آموزش و یادگیری هر زبانی به غیر از زبان مادری به‌عنوان زبان دوم در کشور ایران است.

۳. چارچوب نظری تحقیق

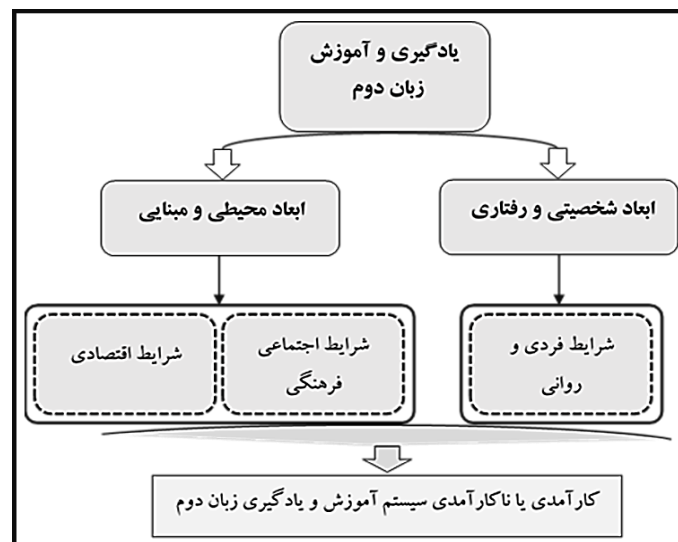
از زبان به‌عنوان مهم‌ترین ابزار برقراری ارتباط (آذرنوش، ۱۳۸۸، ص. ۲۷)، شیوه‌ای ارادی برای انتقال عقاید، احساسات و خواسته‌ها (Sayer, 1921, p.8)، وسیله بیان تفکر (نجفی، ۱۳۸۵، ص. ۱۳۴)، نمادهای قراردادی برای تعاملات انسانی (Hal, 1964, p.158)، نظامی قراردادی متشکل از نشانه یا

نمادهای آوایی و وسیله مشارکت گروه‌های اجتماعی (Blach and Trayger, 1942, p.5) و همچنین ابزار کنش متقابل میان همه مردم دارای فرهنگ مشخص یا افراد دیگری که نظام آن فرهنگ را فرا گرفته باشند، یاد می‌شود (Finokiyaro, 1964, p8). زبان بخشی از هویت فرد را تشکیل می‌دهد و بر این اساس یادگیری زبان دوم فراتر از یادگیری یک مجموعه مهارت‌ها یا قواعد دستوری است و نیازمند تغییر در تصویر خویش از «خود» است و منشأ اصلی انگیزش تلاش برای رفع ناهمخوانی بین خود فعلی و خودهای ممکن (آینده) است (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲-۳). زبان دوم یا زبان خارجی زبانی است که زبان مادری یا زبان اول یک کشور نیست، ولی به عنوان ابزار ارتباطی در سطح جامعه به طور گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد. درواقع، زبانی است که در مدرسه آموزش داده می‌شود ولی زبان آموزش یا زبان ارتباطی در آن کشور نیست، مانند زبان‌های انگلیسی، عربی، فرانسه در ایران (Richards and Colleagues, 1992, p140). فرایند آموختن زبان دوم با زبان مادری که به نوعی خودکار و خودانگیخته است، تفاوت دارد. زبان مادری اکتساب می‌شود و زبان دوم یاد گرفته می‌شود. منظور از یادگیری زبان دوم، یادگیری زبان بیگانه در محیط اصلی یا محیط زبان مقصد است. اما زبان خارجی در محیط غیراصلی و در کشور خود به دور از فرهنگ و جامعه زبان مقصد آموخته می‌شود (سعدی‌پور و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۳۹). در ارتباط با آموزش و یادگیری نیز تعاریف مختلفی از صاحب‌نظران مختلف ارائه شده است. کیمبل یادگیری را چنین تعریف می‌کند: «تغییر نسبتاً پایدار در توان رفتاری که در نتیجه تمرین تقویت‌شده، اتفاق می‌افتد» (رحمتی و همکاران، ۱۳۹۰، ص. ۶۷). یادگیری کارکردی است که با آن، دانش، رفتارها، توانمندی‌ها یا انتخاب‌های جدید یا موجود به ترتیب درک یا تقویت و اصلاح می‌شوند، که شاید به یک تغییر بالقوه در ترکیب داده‌ها، عمق دانش، رویکرد یا رفتار نسبت به نوع و گستره تجارب منجر شود» (Garos, 2012, p.30). یادگیری با مفهوم کسب دانش، فهمیدن یا تسلطیابی از راه تجربه یا مطالعه در فرهنگ آمریکایی هریتیج تعریف شده است (فرهنگ آمریکایی هریتیج^۲، ۱۹۶۹). آموزش مهم‌ترین رکن توسعه در ابعاد فردی، سازمانی و اجتماعی است که سازندگی، بهبود و تعالی انسان را به دنبال دارد. سیف آموزش را چنین تعریف می‌کند: «آموزش فرد را در راه رسیدن به یک وضعیت مطلوب هدایت می‌کند و کلیه کوشش‌هایی است که جهت ارتقای سطح دانش و آگاهی، مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و شغلی و همچنین ایجاد رفتار مطلوب در افراد جهت آماده کردن آنان برای انجام وظایف و مسئولیت‌ها صورت می‌گیرد» (تقی‌زاده، ۱۳۹۸، ص. ۷۶).

برای اثربخشی یادگیری و آموزش زبان دوم و خارجی همواره اصولی همچون ایجاد علاقه و انگیزه در یادگیرندگان، داشتن دانش‌آموزان با انگیزه و ایجاد محیطی مناسب برای یادگیری و تدریس زبان ضروری است (Savrusus and Estekalina, 2010, p.39). البته در این خصوص صاحب‌نظران از جنبه‌های مختلف نظریه‌پردازی کرده‌اند. برخی از آن‌ها بر عوامل شخصیتی و انگیزشی در این زمینه تأکید کرده‌اند. نظریه روان‌شناختی گاردنر در ارتباط با کشف ساختار انگیزه دانش‌آموزان و ارتباط بین میزان انگیزه و یادگیری آن‌ها (Gardner and Lammbert, 1959)، معرفی سیستم خودهای انگیزشی زبان دوم در سه بُعد خودآرمانی^۵، خود بایسته^۶ و تجربه یادگیری زبان دوم^۷ (Durniye, 2009) به منظور افزایش درک تنوع فردی در یادگیری زبان دوم توسط دورنیه (Durniye, 2005)، نظریه «خودهای ممکن» (Markos and Nariyos, 1986)^۸، نظریه «خود بایدها» (Higinz, 1987) و نظریات دیگر از آن جمله هستند. در همین راستا دورنیه و یوشیودا بر شایستگی و خودکارآمدی تأکید کرده و تلاش فرد برای یادگیری زبان را منوط به میزان بالای آن می‌دانند. کلمنت اعتماد به نفس زبانی را یک عامل تعیین‌کننده و مهم در انگیزش یادگیری زبان دوم می‌داند و معتقد است که اعتماد شخص به خودش در یادگیری و استفاده از زبان دوم خود را نشان می‌دهد (Kelment, 1980).

برخی از نظریه‌پردازان نیز از منظر روان‌شناسی اجتماعی به موضوع پرداخته و عوامل محیطی یا مبنایی (ویژگی‌های اجتماعی - اقتصادی) را مورد تأکید قرار داده‌اند. از برجسته‌ترین این نظریه‌پردازان می‌توان به ویگوتسکی^۹ اشاره کرد که نظریه رشد شناختی را مطرح ساخته است. بر مبنای این نظریه، یادگیری و شناخت در گفتمان شکل می‌گیرد و در یک دامنه اجتماعی به اشتراک گذاشته می‌شود (lantolf, 1995). مطابق با این نظریه، یادگیری در یک محیط اجتماعی است که شکل گرفته و محیط اجتماعی و فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی فرد نقش بسیار عمده‌ای در شکل‌گیری این دانش ایفا می‌کند (Bernard and Kampel, 2005). ویگوتسکی معتقد است که زبان اساس و بنیاد همه فعالیت‌های ذهن انسان را شکل می‌دهد، اما همه این فعالیت‌های ذهنی نیز در بافت اجتماعی شکل می‌گیرد (Vigoteski, 1992). برنشتاین^{۱۰} نیز نظری مشابه همین داشته و بر ارتباط میان طبقه اجتماعی و آموزش تأکید می‌کند (Berkshstain, 1972). وی معتقد است که تفاوت در گفتار و دانش زبانی افراد از روابط متفاوت ساختار طبقاتی در جامعه به‌ویژه از روابط خانوادگی، گروه‌های همسن، مدرسه و جامعه برمی‌خیزد (Aderton, 2002). بنابر این نظر، سرمایه‌های افراد یعنی سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و

فرهنگی عاملی مهم در کسب دانش و زبان‌آموزی افراد به شمار می‌روند (وحیدنژاد و همکاران، ۱۳۹۸، ص. ۲۴۹). سرمایه اقتصادی نیز که نخستین بار توسط کارل مارکس (۱۸۱۸-۱۸۸۳) به عنوان پایه اصلی تحولات اجتماعی عنوان شد و بعدها توسط بوردیو (۱۰۳۰-۲۰۰۲) به مباحث اجتماعی و فرهنگی کشانده شد، از عوامل مؤثر در زبان‌آموزی به شمار می‌رود. سرمایه اقتصادی به واسطه ماهیتش در دنیای امروز به مثابه پول و اشیای مادی است که در مقابل تولید کالا و خدمات به کار برده می‌شود (Bordiyo, 2005). همانطور که در مطالب بالا بیان شد برخی از نظریه پردازان عوامل شخصیتی و رفتاری را یادگیری و آموزش زبان دوم مؤثر دانسته و برخی نیز عوامل محیطی و اجتماعی را در این خصوص حائز اهمیت می‌دانند. البته درهم تنیدگی نظریه‌های مرتبط با آموزش و یادگیری زبان دوم چنان زیاد است که تفکیک آن‌ها از هم در بسیاری موارد دشوار است. برای مثال دورنیه و همکاران (2006) معتقدند که محیط اجتماعی و اطرافیان می‌توانند بر انگیزه زبان‌آموز جهت یادگیری تأثیرگذار باشند. با اتکا بر همین مسئله و نیز با تکیه بر مباحث نظری فوق، مدل و چارچوب نظری این مقاله به شکل زیر ارائه می‌شود.

شکل ۱. مدل نظری پژوهش

Graph 1. Theoretical model of research

۴. تحلیل یافته‌ها

بر مبنای مدل و چارچوب نظری مقاله از مصاحبه‌شوندگان خواسته شد تا نظرات خود را درخصوص مهم‌ترین عوامل مؤثر بر یادگیری و آموزش زبان دوم در چارچوب ابعاد شخصیتی و محیطی ارائه دهند. سپس با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی، مصاحبه‌ها ابتدا به پارگراف‌ها، واحدهای معنی و مقوله‌های خرد تبدیل شده که درنهایت با ادغام و تجميع مقوله‌های خرد، مقوله‌های نهایی و کلان نیز به‌دست آمدند. یعنی درواقع ۳ مقوله کلان و ۲۴ مقوله خرد به‌مثابه مهم‌ترین ابعاد و شاخص‌های مؤثر در فرایند یادگیری و آموزش زبان دوم و زبان خارجی استخراج و نهایی شدند. مقوله‌های کلان شامل ابعاد اجتماعی، ابعاد اقتصادی و ابعاد روانی هستند. ابعاد اجتماعی شامل خرده‌مقوله‌هایی همچون تحصیلات والدین، طبقه اجتماعی خانواده‌ها، نگرش‌های سیاسی افراد، مهارت‌های زبانی، انتظارات والدین، تأثیرات همسالان، ویژگی‌های علمی و شخصیتی استاد و شرایط سنی افراد هستند. وضعیت شغلی والدین، وضعیت درآمدی، توانمندی اقتصادی، بیکاری، دارایی‌ها، هزینه‌های تحصیل زبان، وضعیت اقتصادی کشور و نگاه اقتصادی به زبان دوم خرده‌مقوله‌های ابعاد اقتصادی را شامل می‌شوند. ابعاد روانی نیز شامل احساس شایستگی، معنی‌دار بودن، آزادی عمل، اعتماد به نفس، عزت نفس، احساس استقلال، استعداد شخصی و هوش هستند. درواقع از منظر مصاحبه‌های انجام‌یافته با استادان حوزه مربوط، این ابعاد و مؤلفه‌ها بیشترین تأثیر را در فرایند یادگیری و آموزش زبان دوم به‌ویژه زبان عربی در کشور ایران دارند. به عبارتی مقوله‌های فوق سمت و سوی وضعیت آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی را در کشور ایران نشان داده و آن را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد. البته در اینجا میزان تأثیرگذاری مشخص نبوده و صرفاً شناسایی از مؤلفه‌های اثرگذار انجام یافته است. جدول زیر ابعاد و مؤلفه‌های شناسایی‌شده را نشان می‌دهد.

جدول ۲. ابعاد و شاخص‌های مستخرج از تحلیل محتوای کیفی مصاحبه‌ها

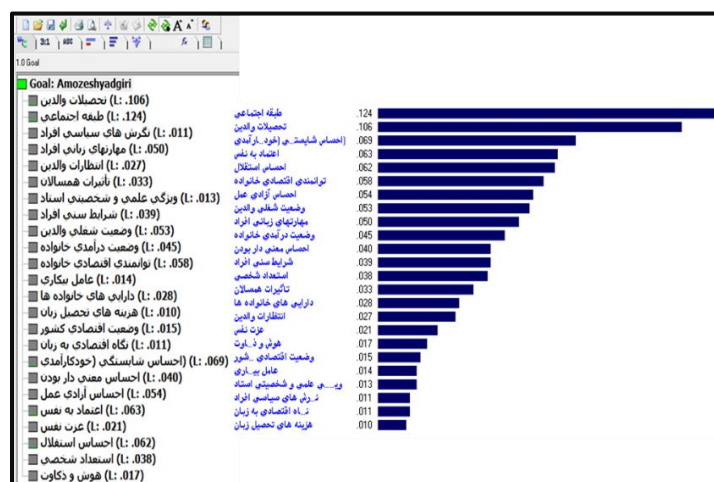
Table 2. Dimensions and indicators extracted from qualitative content analysis of interviews

ابعاد اجتماعی	ابعاد اقتصادی	ابعاد روانی
تحصیلات والدین	وضعیت شغلی والدین	احساس شایستگی (خودکارآمدی)
طبقه اجتماعی خانواده‌ها	وضعیت درآمدی خانواده	احساس معنی‌دار بودن
نگرش‌های سیاسی افراد	توانمندی اقتصادی خانواده	احساس آزادی عمل
مهارت‌های زبانی افراد	عامل بیکاری	اعتماد به نفس

ابعاد اجتماعی	ابعاد اقتصادی	ابعاد روانی
انتظارات والدین	دارایی‌های خانواده‌ها	عزت نفس
تأثیرات همسالان	هزینه‌های تحصیل زبان	احساس استقلال
ویژگی علمی و شخصیتی استاد	وضعیت اقتصادی کشور	استعداد شخصی
شرایط سنی افراد	نگاه اقتصادی به زبان	هوش و ذکاوت

(منبع: یافته‌های محقق)

در ادامه به منظور ارزیابی میزان و شدت تأثیرات مؤلفه‌های استخراج‌شده بر فرایند یادگیری و آموزش زبان دوم و به‌ویژه زبان عربی ماتریسی بر مبنای مدل (AHP) طراحی شده و از استادان خواسته شد تا شاخص‌های به‌دست آمده را به‌صورت زوجی با همدیگر مقایسه کنند و طبق جدول راهنمای مدل فوق که در قسمت روش‌شناسی به آن اشاره شد، امتیازدهی کنند. پس از امتیازدهی شاخص‌ها توسط استادان، شاخص‌ها وارد نرم‌افزار Expert Choise شده و وزن نهایی هر شاخص مشخص شد. مستندات مربوط به تحلیل شاخص‌ها در نرم‌افزار فوق در شکل زیر آمده است.

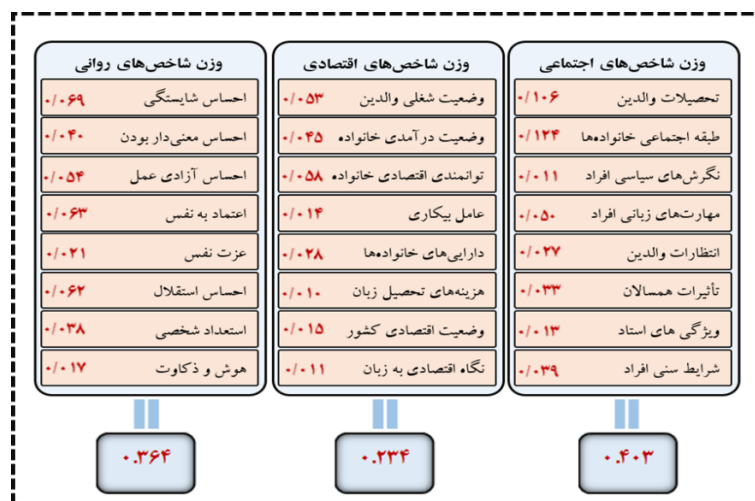

شکل ۲. اوزان به‌دست آمده برای شاخص‌های پژوهش در نرم‌افزار Expert Choise

Graph 2. Weights obtained for research indicators in Expert Choise software

همانطور که شکل فوق نشان می‌دهد تمامی شاخص‌ها بدون در نظر گرفتن اینکه در کدام طیف قرار

دارند با همدیگر مقایسه شده و در نتیجه وزن نهایی هر کدام مشخص شده است. طبقه اجتماعی بیشترین وزن را به خود اختصاص داده است که با مقدار ۰.۱۲۴ در رتبه اول قرار گرفته است. بدین معنی که طبقه اجتماعی از نظر استادان بیشترین تأثیر را در فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم نزد افراد دارد. هزینه‌های تحصیل زبان نیز کم‌ترین میزان را در فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم با مقدار ۰.۰۱۰ داشته است. البته این بدان معنا نیست که هزینه‌های تحصیل زبان دوم در کشور ما به عنوان عامل مهم در فرایند آموزش زبان دوم به حساب نمی‌آید، بلکه به صورت نسبی در مقایسه با سایر مؤلفه‌ها چنین وضعیتی را به خود اختصاص داده است. اما به منظور اینکه مشخص شود کدام مقوله کلی یا بُعد اصلی بیشترین تأثیر را در فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم دارد، اوزان به دست آمده برای تمام شاخص‌های هر بعد با همدیگر جمع شده و نمره نهایی برای هر مقوله اصلی مشخص شد. نتیجه نشان داد که شاخص‌های اجتماعی، شاخص‌های روانی و شاخص‌های اقتصادی به ترتیب با اختصاص مقادیر ۰.۴۰۳، ۰.۳۶۴ و ۰.۲۳۴ اولویت‌بندی شدند. شکل زیر جمع‌بندی نهایی از اوزان مقوله‌های اصلی و فرعی را به وضوح نشان می‌دهد.

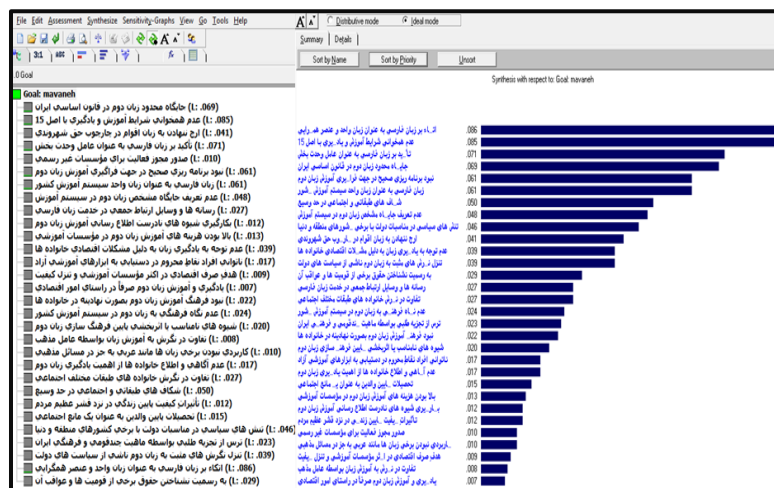
شکل ۳. جمع‌بندی اوزان مقوله‌های اصلی و فرعی پژوهش

Graph 3. Summarizing the weights of the main and subcategories of the research

تا اینجا مشخص شد که عوامل تأثیرگذار بر فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی

از منظر این پژوهش و با تکیه بر نظرات استادان کدام عوامل بوده و شدت تأثیرات هرکدام تا چه حد بوده است. حال با توجه به هدف اصلی پژوهش یعنی ارائه الگوی بهینه برای اصلاح سیستم آموزش و یادگیری زبان دوم در مفهوم عام آن لازم است که موانع و تنگناهای پیش‌روی این فرایند کشف و احصا شود. بدین منظور طبق روال پژوهش و با اتکا بر مصاحبه‌های انجام‌یافته با استادان حوزه مربوط، طیفی از واحدهای معنی در چارچوب موانع و تنگناها شناسایی شده و وزن‌بندی شدند. شکل زیر نتایج حاصل از امتیازدهی توسط استادان و وزن نهایی موانع شناسایی‌شده را نشان می‌دهد.

شکل ۴. اوزان به‌دست آمده برای موانع و تنگناهای شناسایی‌شده در نرم‌افزار Expert Choise

Graph 4. Weights obtained for obstacles and bottlenecks identified in Expert Choise software

موانع پیش‌روی فرایند سیستم آموزش و یادگیری زبان دوم در ایران با بررسی‌های این پژوهش در شش حوزه موانع حقوقی، موانع سیاسی، موانع ساختاری، موانع اجتماعی، موانع فرهنگی و موانع اقتصادی طبقه‌بندی شدند که براساس وجوه مشترک مقوله‌های فرعی هر کدام به‌دست آمدند. موانع حقوقی با مقدار ۰.۲۷۶، موانع سیاسی با مقدار ۰.۲۲۳، موانع ساختاری با مقدار ۰.۲۰۹، موانع اجتماعی با مقدار ۰.۱۲۱، موانع فرهنگی با مقدار ۰.۰۸۴ و موانع اقتصادی با مقدار ۰.۰۵۹ در ردیف‌های اول تا ششم قرار گرفتند. در طیف موانع حقوقی، «ناسازگاری شرایط آموزش و یادگیری با اصل ۱۵ قانون اساسی» بیشترین اهمیت را به خود اختصاص داده است. به همین ترتیب از بین موانع سیاسی، «اتکاء بر زبان

فارسی به عنوان زبان واح و عنصر همگرایی»، از بین موانع ساختاری «نبود برنامه ریزی صحیح در فراگیری آموزش زبان دوم» و «زبان فارسی به عنوان زبان واحد سیستم آموزش کشور»، از بین موانع اجتماعی «شکاف های طبقاتی و اجتماعی در سطح وسیع»، از بین موانع فرهنگی «عدم نگاه فرهنگی به زبان دوم در سیستم آموزش کشور» و از بین عوامل اقتصادی نیز «عدم توجه به یادگیری زبان به دلیل مشکلات اقتصادی» بیشترین وزن و اهمیت را به خود اختصاص داده اند (شکل ۵).

شکل ۵. اوزان موانع و تنگناهای پیش روی آموزش زبان دوم در کشور

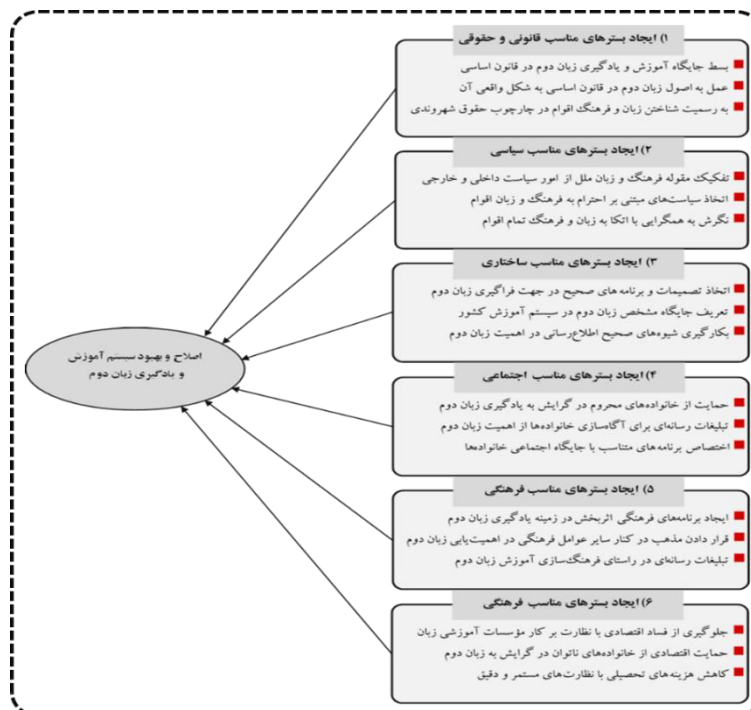
Graph 5. The weight of obstacles and bottlenecks facing second language education in the country

۵. نتیجه

یافته های این مقاله درمجموع نشان داد مادی که مسائل زمینه ای و مبنایی در حوزه های مختلف اجتماعی، اقتصادی و روانی به قوت خود باقی بمانند، فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم به ویژه زبان عربی در کشور با نارسایی های متعددی مواجه خواهد بود که این امر نیازمند پرهیز از سطحی نگری و به کارگیری روش های ژرفنگر و تحلیل های انتقادی در پرداختن به چنین مسائلی است. مقاله حاضر با به کار بردن

چنین بینشی خود را از سایر تحقیقات انجام یافته در این حوزه متمایز ساخت. نخستین نتایج حاصل از این مقاله نشان داد که فرایند آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی در کشور ایران تحت‌الشعاع ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و روانی قرار دارد. در حوزه اجتماعی تحصیلات والدین، طبقه اجتماعی خانواده‌ها، نگرش‌های سیاسی افراد، مهارت‌های زبانی، انتظارات والدین، تأثیرات هم‌سالان، ویژگی‌های علمی و شخصیتی استاد و شرایط سنی افراد به‌عنوان متغیرهای واسطه‌شناسایی شدند. در حوزه اقتصادی مؤلفه‌هایی همچون وضعیت شغلی والدین، وضعیت درآمدی، توانمندی اقتصادی، بیکاری، دارایی‌ها، هزینه‌های تحصیل زبان، وضعیت اقتصادی کشور و نگاه اقتصادی به زبان دوم شناسایی شده و در حوزه روانی نیز متغیرهایی همچون احساس شایستگی، معنی‌دار بودن، آزادی عمل، اعتماد به نفس، عزت نفس، احساس استقلال، استعداد شخصی و هوش کشف و احصا شدند. موارد گفته‌شده در فوق در پاسخ به پرسش اول این تحقیق مطرح شدند. نتایج حاصل از یافته‌ها در پاسخ به سؤال دوم نشان می‌دهند که موانع استخراج‌شده در ارتباط با آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی در ایران به ترتیب اهمیت در شش حوزه موانع حقوقی، موانع سیاسی، موانع ساختاری، موانع اجتماعی، موانع فرهنگی و موانع اقتصادی در کشور ایران شناسایی و طبقه‌بندی شدند. در طیف موانع حقوقی «ناسازگاری شرایط آموزش و یادگیری با اصل ۱۵ قانون اساسی»، از بین موانع سیاسی «اتکاء بر زبان فارسی به‌عنوان زبان واح و عنصر همگرایی»، از بین موانع ساختاری «نبود برنامه‌ریزی صحیح در فراگیری آموزش زبان دوم» و «زبان فارسی به‌عنوان زبان واحد سیستم آموزش کشور»، از بین موانع اجتماعی «شکاف‌های طبقاتی و اجتماعی در سطح وسیع»، از بین موانع فرهنگی «عدم نگاه فرهنگی به زبان دوم در سیستم آموزش کشور» و از بین عوامل اقتصادی نیز «عدم توجه به یادگیری زبان به‌دلیل مشکلات اقتصادی» بیشترین اهمیت را به خود اختصاص داده‌اند که لزوم توجه به آن‌ها را در اصلاح سیستم آموزش و یادگیری زبان دوم از سوی مسئولان نشان می‌دهد. پرسش سوم تحقیق ارائه الگوی بهینه جهت کارآمدی و اصلاح سیستم آموزش و یادگیری زبان دوم به‌ویژه زبان عربی در ایران را مد نظر قرار داده بود. نتایج در این خصوص حاکی از آن است که این الگو می‌بایست شامل ایجاد بسترهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در حوزه‌های قانونی و حقوقی، سیاسی، ساختاری، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بوده و در عین حال به‌صورت همه‌جانبه در راستای ماهیت نوآورانه پژوهش ارائه شوند. بدین ترتیب که در حوزه قانونی و حقوقی نیاز است که جایگاه آموزش و یادگیری زبان دوم در قانون اساسی بسط یافته، به اصول مرتبط با یادگیری و آموزش زبان دوم در قانون اساسی به شکل واقعی عمل شود و زبان و فرهنگ اقوام در چهارچوب حقوق شهروندی به رسمیت

شناخته شود. در حوزه سیاسی بایستی مقوله فرهنگ و زبان ملل از امور سیاست داخلی یا خارجی تفکیک شده، سیاست‌های مبتنی بر احترام به فرهنگ و زبان اقوام اتخاذ شود و نگرش به همگرایی ملی نه صرفاً بر پایه زبان فارسی بلکه با اتکا به زبان و فرهنگ تمام اقوام محقق شود. در حوزه ساختاری تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های صحیح، تعریف جایگاه مشخص زبان دوم در سیستم آموزش کشور و شیوه‌های صحیح اطلاع‌رسانی در اهمیت زبان دوم به کار برده شود. در حوزه اجتماعی حمایت از خانواده‌های محروم، تبلیغات رسانه‌ای در جهت آگاه‌سازی خانواده‌ها از اهمیت زبان دوم و به کارگیری برنامه‌های متناسب با جایگاه اجتماعی خانواده‌ها در این زمینه باید مد نظر قرار گیرد. در حوزه فرهنگی ایجاد برنامه‌های فرهنگی اثربخش در رابطه با یادگیری زبان دوم، اهمیت دادن به سایر عناصر فرهنگی در کنار مذهب و تبلیغات رسانه‌ای در راستای فرهنگ‌سازی آموزش و یادگیری زبان دوم مطرح هستند. در حوزه اقتصادی نیز می‌بایست جلوگیری از فساد اقتصادی و کاهش هزینه‌های غیرواقعی با نظارت‌های مستمر و دقیق بر عملکرد مؤسسات آموزشی آزاد زبان و نیز حمایت‌های اقتصادی از خانواده‌های ناتوان در گرایش به یادگیری و آموزش زبان دوم مورد توجه مسئولان مرتبط قرار گیرد. الگوی یادشده به صورت شماتیک در شکل زیر قابل مشاهده است.

شکل ۶. الگوی بهینه جهت اصلاح سیستم آموزش و یادگیری زبان دوم در ایران
Graph 6. The optimal model for reforming the second language education and learning system in Iran

۶. پی‌نوشت‌ها

1. Gardner
2. Sapir
3. Hall
4. Bloch & Trager
5. Finocchiaro
6. Richards
7. American Heritage Dictionary
8. Stukalina & Savrasovs
9. The Ideal L2 self
10. The Ought-to L2 self
11. The L2 learning experience
12. Markus & Nurius
13. Higgins
14. Vygotsky
15. Lantolf
16. Barnard, & Campbell
17. Bernstein
18. Atherton

۷. منابع

- اسماعیلی، س.، محمدی رکعتی، د. (۱۴۰۱). پدیدارشناسی چالش‌های شکل‌گیری محیط یادگیری مکالمه عربی از نگاه دانشجویان. *جستارهای زبانی*، ۱۳ (۱)، ۲۶۱-۲۹۸.
- ایمان‌زاده، ع. و عبادی، ز. (۱۳۹۸). تجربیات زیسته دبیران عربی از دلایل ناکارآمدی آموزش زبان عربی: مطالعه‌ای پدیدارشناختی. *پژوهش‌های برنامه‌درسی*، ۳ (۲)، ۱-۲۶.
- آذرنوش، آ. (۱۳۸۸). *راه‌های نفوذ فارسی در فرهنگ و زبان عرب جاهلی (همراه با واژه‌های فارسی در شعر جاهلی)*. تهران: توس.
- آزادی‌کناری، ش (۱۳۷۶). ملاحظات در باب زبان با نگاهی به آموزش زبان فارسی به خارجی‌ان، *نامه‌پارسی*، ۷، ۱۲۵-۲۵۸.
- پروینی، خ. (۱۳۸۹). بررسی و نقد روش آموزش زبان عربی به شیوه مستقیم. *جستارهای زبانی*، ۱ (۲)، ۳۲-۳۷.

- ترکشوند، م. (۱۴۰۰). بررسی سیاست‌های آموزش زبان عربی در جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، ۷ (۲)، ۹۴-۷۹.
- تقی‌زاده، ه. (۱۳۹۸). رویکرد میان‌رشته‌ای در حوزه یادگیری و آموزش زبان عربی. پویش در آموزش علوم انسانی، ۴ (۳)، ۷۱-۸۴.
- تقی‌زاده، ه. (۱۳۹۹). موانع یادگیری مهارت‌های چهارگانه زبان عربی و ارتقای انگیزش با تکیه بر رویکرد مغزمحوری (مطالعه موردی: دانش‌آموزان دبیرستان تربیت منطقه ۱۵ تهران). پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب، ۲ (۲)، ۵۹-۸۱.
- حکیم‌زاده، ر.، منقی‌زاده، ع.، و سلطانی‌نژاد، ن. (۱۳۹۴). بررسی میزان کارآمدی آموزش زبان عربی عمومی در مقطع متوسطه، از نظر دبیران و دانش‌آموزان شهر کرمان. جستارهای زبانی، ۶ (۲)، ۷۷-۱۰۶.
- رحمتی، د.، صالحی، ع.، عزیزی، ع.، و ذوقی، ل. (۱۳۹۰). یادگیری فردی با رویکرد راهبردی. فصلنامه توسعه مدیریت منابع انسانی و پشتیبانی، ۱۹، ۶۱-۹۹.
- سعدی‌پور، ا.، ملایی، ز.، و وکیلی فرد، ا. (۱۳۹۶). تدوین مدل خودسامانه انگیزشی برای یادگیرندگان زبان فارسی به‌عنوان زبان دوم. پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۳۷، ۳۷-۵۷.
- کرامش، ک. (۱۳۹۰). زبان و فرهنگ. ترجمه ف. غضنفری و همکاران. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- معاونت پژوهش‌های اجتماعی - فرهنگی (۱۳۹۹). چالش‌ها و راهکارهای آموزش زبان عربی در مدارس. دفتر مطالعات آموزش و فرهنگ.
- نجفی، ا. (۱۳۸۵). مبانی زبان‌شناسی و کاربرد آن در زبان فارسی. تهران: نیلوفر.
- نظری، ی.، محمدی، د.، و زارعی فرد، ح. (۱۴۰۰). بررسی انگیزش یادگیری زبان عربی دانشجویان دانشگاه شیراز بر مبنای سیستم خودهای انگیزشی زبان دوم. مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ۵۸، ۷۱-۹۲.
- وحیدنژاد، م.، نجاری، م.، و سلیمان‌زاده، م. (۱۳۹۸). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خانواده با یادگیری زبان فارسی به وسیله کودکان آذری‌زبان. پژوهش‌نامه آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان، ۱ (۱)، ۲۴۵-۲۵۷.
- یوسفی، ن.، عبادی، س.، و ساعدی دویسه، م. (۱۳۹۶). بررسی انگیزش زبان دوم دانشجویان مقطع کارشناسی از دیدگاه نظریه نظام خودانگیزشی زبان دوم. فصلنامه تدریس پژوهی، ۵ (۳)، ۱-۲۱.

References

- Atherton, J. (2002). *Doceo: language codes* [On line] UK. Online at <http://www.Doceo.Co.uk/language-codes>.
- Azadi Kenari, Sh. (1997). Considerations on language with a view to teaching Persian to foreigners. *Persian Letter*, 7, 125-258. [In Persian].
- Azarnoosh, A. (2009). *Ways of Persian influence in the culture and language of pre-Islamic Arabs (along with Persian words in pre-Islamic poetry)*. Toos. [In Persian].
- Barnard, R., & Campbell, L. (2005). Sociocultural theory and the teaching of process writing: the scaffolding of learning in a university context. *The TESOLANZ Journal*.
- Bernstein, B. (1972). Social class, language and socialization. In P.O. Giglioli (Ed.), *Language and social context*. Penguin.
- Bloch, B., & Trager, G. L. (1942). *Outline of linguistic analysis, special publications of the linguistic society of America*. Linguistic Society of America.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. et al., (2005). *Social capital, trust, democracy and development* (translated into Farsi by A. Khakbaz & H. Pouyan). Shirazeh Publication.
- Chastain, K. (1989). *Developing second language skills theory and practice*. Harcourt brace Jovanovich.
- Clément, R. (1980). Ethnicity, contact and communicative competence in a second language. In H. Giles, W. P. Robinson, & P. M. Smith (Eds.), *Language: social psychological perspectives* (pp. 147-154). Pergamon.
- Deputy for Social-Cultural Research. (2010). *Challenges and solutions for teaching Arabic language in schools*. Education and Culture Studies Office. [In Persian].
- Dörnyei, Z. (2001). *Motivation and second language acquisition*. National Foreign Language Resource Center.
- Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in*

- second language acquisition*. Lawrence Erlbaum.
- Dörnyei, Z. (2009). The L2 motivational self-system. In Z. Dörnyei & E. Ushioda (Eds.), *Motivation, language identity and the L2 self* (pp. 9-42). Bristol, UK: Multilingual Matters.
  - Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2011). *Teaching and researching motivation*. Longman.
  - Dörnyei, Z., Csizér, K., & Nemeth, N. (2006). *Motivation, language, attitudes and globalisation: A Hungarian perspective*. Clevedon, Multilingual Matters LTD.
  - Esmaili, S., & Mohammadi Rakaati, D. (1401). Phenomenology of the challenges of forming the learning environment for Arabic conversation from the perspective of students. *Linguistic Research*, 13(1), 261-298. [In Persian].
  - Finocchiaro, M. (1964). *English as a second language: From theory to practice*. Simon & Schuster.
  - Gardner, R. (1985). *Social psychology and second language learning. The role of attitudes and motivation*. Edward Arnold.
  - Gardner, R. C. & Lambert, W. E. (1959). Motivational variables in second language acquisition. *Canadian Journal of Psychology*, 13, 266-272.
  - Gardner, R. C. (1960). *Motivational variables in second-language acquisition*. PhD Thesis, McGill University.
  - Gross, R. (2012). *Psychology: The science of mind and behavior*. pp. 03-30.
  - Hakimzadeh, R., Mottaqizadeh, A., & Soltani Nejad, N. (2015). Investigating the effectiveness of teaching general Arabic in secondary schools, from the perspective of teachers and students in Kerman. *Linguistic Research*, 6(2), 77-106. [In Persian].
  - Hall, R. A. (1964). *Introductory linguistics*. Chilton Books.
  - Harter, S. (1999). *The construction of the self: A developmental perspective*. Guilford Press.
  - Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94, 319-340.
  - Imanzadeh, A., & Ebadi, Z. (2019). Lived experiences of Arabic teachers regarding the reasons for the ineffectiveness of Arabic language teaching: A phenomenological study.

- Curriculum Research*, 3(2), 1-26. [In Persian].
- Karamash, K. (2011). *Language and culture* (translated into Farsi by F. Ghazanfari et al.). Amir Kabir Publications. [In Persian].
  - Klepin, K. (2006). Der Faktor Motivation in der individuellen Sprachlernberatung, In A. Küppers & J. Quetz (Hrsg.), *Motivation Revisited*. Festschrift für Gert Solmecke (S.57-68), LIT.
  - Lantolf, J. P., & Pavlenko, A. (1995). Sociocultural theory and second language acquisition. *Annual Review of Applied Linguistics*, 15, 108-124.
  - Larsen-Freeman, D. (2007). On the complementarity of chaos/complexity theory and dynamic systems theory in understanding the second language acquisition process. *Bilingualism: Language and Cognition*, 10(1), 35-37.
  - Lehman, S. (2006). Second-language learning and changes in the brain. *Journal of Neurolinguistics*, 9(21), 509-521.
  - Markus, H. & Nurius, P. (1986). Possible Selves. *American Psychologist*, 41(9), 954-969.
  - Marx, K. (1867). *Capital: A critique of political economy*. Progress Publishers.
  - Najafi, A. (2006). *Fundamentals of linguistics and its application in Persian language*. Niloufar. [In Persian].
  - Nassaji, H. & Swain, M. (2000). A Vygotskian perspective on corrective feedback in L2: The effect of random versus negotiated help on the learning of English articles. *Language Awareness*, 9(1), 34-51. <http://dx.doi.org/10.1080/09658410008667135>.
  - Nazari, Y., Mohammadi, D., & Zareifard, H. (2007). A study of the motivation of Shiraz University students to learn Arabic based on the second language self-motivational system. *Journal of the Iranian Association of Arabic Language and Literature*, 58, 71-92. [In Persian].
  - Noels, K. A. (2001). Learning spanish as a second language. Learner's orientations and perceptions of their teachers' communication style. *Language Learning*, 51(1), 107- 144.
  - Oram, P. & Harrington, M. (2002). Learning styles and strategies, SLAT 6805. *Second*

Language Aquisition. semester 2.

- Parvini, Kh. (2010). A review and critique of the method of teaching Arabic in a direct manner. *Linguistic Research*, 1(2), 32-37. [In Persian].
- Rahmati, D., Salehi, A., Azizi, A., & Zoghi, L. (2011). Individual learning with a strategic approach. *Quarterly of Human Resources Management Development and Support*, 19, 61-99. [In Persian].
- Richards, J., Platt, J., & Weber, H. (1992). *Longman dictionary of applied linguistics*. Longman.
- Riemer, C. (2006). Der Faktor motivation in der empirischen Fremdsprachenforschung, In A. Küppers, J. Quetz (Hrsg.), *Motivation Revisited* (35-48). Münster: LIT.
- Saadipour, A., Mollaei, Z., & Vakilifard, A. (2017). Developing a self-organizing motivational model for Persian language learners as a second language. *Research in Educational Systems*, 37, 37-57. [In Persian].
- Sapir, E. (1921). *Language: An introduction to the study of speech*. Harcourt, Brace.
- Stukalina, Y. & Savrasovs, M. (2010). The educational enviornment contributing to language teaching in a higher school: What matters to students?. *Musdienu Izglitibas Problemas*. pp. 35-41.
- Taghizadeh, H. (2019). An interdisciplinary approach to learning and teaching Arabic. *Progress in Humanities Education*, 4(3), 71-84. [In Persian].
- Taghizadeh, H. (2020). Obstacles to learning the four skills of Arabic language and improving motivation based on a brain-centered approach (Case study: students of Tarbiat High School in Tehran's 15th District). *Research in Arabic Language and Literature Education*, 2(2), 59-81. [In Persian].
- The American Heritage Dictionary of the English Language. 1969. postoni Hafton Mifin. Thinking. Standard University Press.
- Turkshund, M. (2021). A review of Arabic language education policies in the Islamic Republic of Iran. *Public Policy Quarterly*, 7(2), 79-94. [In Persian].

- Vahidnejad, M., Najari, M., & Soleimanzadeh, M. (2019). *A study of the relationship between family social, economic, and cultural capital and Persian language learning by Azeri-Speaking Children*. [In Persian].
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: the development of higher psychological processes*. harvard University Press.
- Wharton, G. (2000). Language Learning strategy use of blingual foreign language Learners in singapore. *Language Learning*, 50(2), 203-243.
- Yang, N. D. (1999). The relationship between EFL Learner's beliefs and Learning strategy use. *System*, 27, 515-535.
- Yousefi, N., Ebadi, S., & Saedi-Duseh, M. (2017). A study of the motivation of undergraduate students to learn a second language from the perspective of the second language self-motivational system theory. *Quarterly Journal of Teaching Research*, 5(3), 1-21. [In Persian].